

УДК 340.11(043.3)

Габаковська Х. В.,

аспірантка II-го курсу, Навчально-наукового

Інституту права і психології НУ “Львівська політехніка”,

м. Львів.

ПЕРЕДУМОВИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ У ПРАВОЗНАВСТВІ

***Анотація.** Розглянуто у науковому і концептуальному розумінні інституалізацію дослідницького підходу в сучасному правознавстві. На основі аналізу наукової літератури охарактеризовано рівень наукового опрацювання питань, які охоплюються предметом дослідження. Також визначено спектр тих загальнотеоретичних положень, які потребують додаткового вивчення у контексті порушеної у роботі проблематики. Йдеться про незадіяні пласти правничої духовної спадщини, яку ми зараз грірко й захоплено наново відкриваємо її для себе, необхідність поглиблення знань стосовно поняття “дослідницький підхід”, загальносвітову тенденцію популяризації нових підходів у юриспруденції, яку підтримують вітчизняні та зарубіжні вчені-правники.*

Підкреслено, що відкриття нових та відносно нових підходів, методів, може і повинно привести до відкриття нових властивостей, рис, значимості державно-правових явищ, їх цінності для суспільства. У цьому практична значимість методології тим більше посилиться, якщо відкриття буде втілено у практику, реалізоване в життя. Акцентовано увагу на тому, що, попри широке використання поняття “підхід”, у юриспруденції нема конкретного визначення його змісту та меж застосування. Зважаючи на це, пропонується визначати дослідницький підхід як комплексний алгоритм осмислення дійсності, що виникає в результаті поєднання фундаментальних ідей і певних методів, тобто як специфічну єдність світоглядного, теоретичного і методичного знання, в якій головним є визначений суб’єктом пізнання порядок поєднання теорії та методу. Виявлено аспекти дослідницького підходу, а саме концептуальний, стратегічний, тактичний і методологічний та на підставі цього обґрунтовано авторське поняття “дослідницького підходу”. У широкому розумінні це комплекс концептуальних, тактичних та методологічних аспектів пізнання явищ, фактів. У вузькому розумінні термін “дослідницький підхід” застосовується до будь-якого з аспектів, що відповідають практиці галузевого вживання цього терміна у науковому дискурсі.

Ключові слова: інституалізація, підхід, правознавство.

C. V. Gabakovskaya,
graduate student of the II-th year, Educational-Scientific
Institute of Law and Psychology, Lviv Polytechnic National
University, Lviv.

THE BACKGROUNDS OF INSTIYUTIONALIZATION OF THE RESEARCH APPROACH IN JURISPRUDENCE

Abstract. *(In this article) The institutionalization of the research approach in modern jurisprudence was considered in scientific and conceptual sense. Considered in the scientific and conceptual understanding of the institutionalization of the research approach in modern jurisprudence. On the basis of the analysis of scientific literature, the level of scientific study of the issues covered by the subject of research is described. The spectrum of the general theoretical positions, which require additional study in the context of the problems raised in the work, is also defined. These are the unused plots of the legal spiritual heritage, which we are bitterly and enthusiastic about, re-discovering it for ourselves, the need to deepen knowledge about the concept of a research approach, the world-wide the tendency to popularize new approaches in jurisprudence, which is supported by domestic and foreign scholars.*

It was emphasized that the discovery of new and relatively new approaches and methods may lead to the discovery of new properties, features, the significance of state-legal phenomena, and their values for society. In this practical significance of the methodology will become even more intense if the discovery is put into practice, realized in life. Attention is drawn to the fact that, despite the widespread use of the "concept approach", in jurisprudence there is no specific definition of its content and scope of application. In view of this, it is proposed to determine the research approach as a complex algorithm for comprehension of reality arising as a result of a combination of fundamental ideas and certain methods, that is, as a specific unity ideological, theoretical and methodological knowledge, in which the main thing is the order of combination of theory and method determined by the subject of knowledge. The aspects of the research approach, namely, conceptual, strategic, tactical and methodological are revealed, and based on this the author's concept of "research approach" is substantiated. In the broad sense, it is a complex of conceptual, tactical and methodological aspects of the knowledge of phenomena and facts. In the narrow sense, the term "research approach" applies to any aspect that corresponds to the practice of industry use of the term in scientific discourse.

Keywords: institutionalization, approach, jurisprudence.

Постановка проблеми. Поява дослідницького підходу в правознавстві ініційована методологічними інтенціями, що мали історична школа в правознавстві та юридична компаративістика. Проте орієнтація правознавців на дослідницький підхід була вирішена досить слабо.

Аналіз останніх досліджень. Проблема дослідницького підходу, як елементу методології правознавства, починає інституалізуватися лише за умови досягнення певної зрілості, як правознавства, так і його внутрішньої методологічної рефлексії.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження дослідницького підходу, як складової методології.

Виклад основного матеріалу. Становлення дослідницького підходу починалося в рамках більш широкої трансформації теоретико-методологічних основ правознавства, який досить часто визначається як “певний рух у праві” і пояснюється кризовими явищами в розвитку правових наук і взагалі правового життя в другій половині XIX ст. Будучи реакцією на неадекватність правового формалізму (“правового традиціоналізму”) цей рух характеризувався внутрішньою орієнтацією, як основу методологічних змін у правових науках. Ця нова орієнтація визначалася, за свідченням А. Ханта, необхідністю “знайти адекватні правові механізми “артикуляції” нового ідеологічного базису існування суспільного ладу в умовах масової парламентарної демократії, оскільки традиційна методологія правопізнання усе більше виявляла свою невідповідність новим потребам” [1, с. 3].

Формальна справедливість *Laissez-faire* усе більш наполегливо піддавалась сумніву у рамках процесів, які М. Вебер називав “антиформалістськими тенденціями в правовому розвитку”. Нові реалії вимагали урахування специфічних соціальних інтересів при створенні законів, які б більш повно відображали специфічні суспільні ситуації та супроводжувались гнучкими правовими процедурами. Такі вимоги були характерні не лише для пролетаріату і соціал-демократичної інтелігенції, що обґрунтовували ідеали “справедливості” і “поваги людської гідності” в сфері права. У цьому була зацікавлена і буржуазія, що прагнула до більш “неформального” права, що точніше б реагувало на динамізм і плинність ситуації на ринку, у сфері трудових відносин і т. д. [2, с. 882–889]. “Соціологія, — відзначає Ю. Хабермас, — виникає як теорія буржуазного суспільства; на її долю випадає завдання пояснити протікання й аналітичні форми прояву капіталістичної модернізації добуржуазних суспільств” [3, с. 19–21]. Цим було обумовлено тісний взаємозв’язок процесів соціологізації правознавства та подолання крайнощів правового формалізму. Аналізуючи суспільний фон появи соціологізму в правознавстві Д. Блек зазначав, що “правовий формалізм, тобто методологія і практика засновані на нормативістській інтерпретації права, стає домінуючим при певних соціальних умовах, коли суспільство характеризується соціальною нерівністю і соціальні дистанції між основними групами стають соціальною безоднею”. Але він втрачає своє значення в процесі “демократизації і диверсифікації суспільства”. Зокрема, за таких умов формування юристів як соціально професійної групи відбувалося на більш широкій соціальній основі, вихідці з інших класів привносили нові ідеї, погляди, цінності, у підсумку — слабшав традиційний формалізм і консерватизм [4, с. 1089–1090].

Критика правового формалізму ініціювала висування дослідницького підходу як його теоретичної альтернативи. Це визнається практично всіма дослідниками [5]. Однак однозначного визначення змісту правового формалізму в літературі немає. Звичайно вказуються його окремі сторони. Наприклад, Р. Самнер зазначав, що правовий формалізм має наступні характеристики: а) право визнається статичною і замкнутою “на себе” логічною системою; б) зміст права — юридичні норми, доступні тільки як юридичні тексти; в) джерела права зводяться до продуктів діяльності держави. Тому “дійсне право” — “державне право” (позитивне право), що є єдино “можливою формою природного права”; г) єдина “реальність права” — загальні (універсальні) норми “у книгах”; д) у системі поділу влади судова влада тільки «декларує і застосовує вже існуюче право»; е) весь зміст правових проблем редукується до однієї узагальнюючої теорії, що будується як раціональне вчення по типу природничих наук [6, с. 867–868].

Однак спрощенням буде пояснення генезису дослідницького підходу переважно формуванням “антиформалістських тенденцій в правовому житті”. На думку Р. Самнера, поява дослідницького підходу в правовій науці означала не лише “протест” проти “державного правового формалізму”, але і спростування деяких ідеологічних і теоретичних принципів розуміння права, що були поширені у науці права і масовій свідомості (насамперед, у професійній свідомості юристів). Відповідно, формулювання принципів дослідницького підходу базувалось на окремих теоретичних постулатах, що набували поширення в правознавстві, як результат власних теоретичних пошуків правознавців або, як запозичення ідей з інших сфер соціального пізнання. До таких “внутрішніх теоретичних джерел” Р. Самнер відносить: а) вчення Р. Ієрінга про цільовий характер права (телеологічне праворозуміння), в якому вперше з’являється чіткий акцент на “соціальному походженні” права; б) вчення І. Бентама про роль права як знаряддя (засобу) соціальних перетворень; в) ідеологічні постулати “прогресистів” про необхідність регулювання економічних і соціальних процесів у суспільстві на основі універсальних регуляторів, серед яких ключовим є право; г) філософія прагматизму, що основою будь-якого наукового методу ставила пошук шляхів (засобів) “зміни соціальної реальності”, а також ініційоване нею формування технократичного мислення [7, с. 867–868]. Навряд чи такий перелік можна визнати вичерпним. Особливо з урахуванням того, що чимало за змістом ідей та теоретичних положень було запропоновано в рамках галузевих правових наук.

Характер нових завдань, що мали вирішуватись правовою наукою за таких умов, в концентрованому вигляді зводиться до необхідності теоретичного осмислення двох базових об’єктів — людської поведінки і права як різновиду соціальних інститутів, однак не ізольовано, а як єдиної цілісності буття людини. Юриспруденція була єдиною науковою дисципліною, що була здатна розглядати їх у взаємозв’язку. Однак це ще не є підставою для твердження про те, що дослідницький підхід у правознавстві виник як просте “перенесення” у сферу юридичного пізнання методу вже

сформульованого в рамках права. Варто згадати, що створення перших версій правового знання стало результатом теоретичних пошуків дослідників, що були правознавцями за освітою та в значній мірі використовували матеріали узагальнень процесів розвитку права як інституту сучасних та архаїчних суспільств. Принципи “юридичного світогляду” були однією з світоглядних засад правового пізнання в XIX ст. З урахуванням цих особливостей варто погодитись з М. Тімашевим, який процес становлення дослідницького підходу в правознавстві зображує як два взаємодіючих процеси: “відкриття права соціологами” і “відкриття соціології юристами” [8, с. 7].

Поява дослідницького підходу в правових науках значною мірою була ініційована методологічними інтенціями, що мали історична школа в правознавстві та юридична компаративістика. На це вказував ще наприкінці XIX ст. С. А. Муромцев [9, с. 101]. А на початку XX ст. Р. Паунд, аналізуючи теоретичні джерела вчення Є. Ерліха, відзначав, що “Є. Ерліх будує своє вчення на вершині історичної школи” [10, с. 7]. Приблизно в ці ж роки, підходячи до оцінки історичних і теоретичних коренів соціологізму в російській юридичній науці, на це вказував і П. І. Новгородцев: “дослідницький підхід у правознавстві виник як продовження і розвиток історичного підходу, сприйнявши термінологію позитивістської соціології” [11, с. 280]. В даному випадку ми обмежуємось загальною констатацією такого впливу історичного підходу та компаративістики, зважаючи на досить ґрунтовні дослідження цієї проблематики в радянській та пострадянській літературі [12].

Досить неоднозначним був вплив початкової (позитивістської) версії парадигми, запропонованої її номінальними творцями О. Контом та Г. Спенсером. Для О. Конта право є тотальною наукою, “наукою наук”, що виключає можливість існування іншого (крім дослідницького) методу наукового пізнання правових феноменів. Тобто уже на стадії формування право мало ознаки універсального, тотального методу пізнання, що пізніше було визначено як правовий “імперіалізм”. Ця риса була характерна і для Г. Спенсера, що також виходив з тотальності дослідницького методу і бачив завдання наукового пізнання в тому, щоб поширити цей метод на інші галузі знань (політику, право, історію, релігію і т. п.). Він був основоположником органічної школи у праві, яке має найбільш помітний вплив на становлення ідей в правопізнанні. Хоча Г. Спенсер включав правові науки в етику, що будувалася ним на біологічних засадах, його еволюційне вчення мало значний вплив на становлення соціологічного підходу в правопізнанні. Основою будь-якого розвитку в суспільстві, відзначав Г. Спенсер, є закон органічної еволюції. Поступовий перехід від однорідного до неоднорідного, від простого до складного складає зміст тих процесів, у яких відбувається розвиток суспільства і всіх його інститутів. При цьому суспільство (і його підсистеми) він розглядав за аналогією з біологічними організмами, що дозволяло врахувати такі його ознаки як цілісність, диференціацію, функціональний розподіл та взаємодію елементів і т. п. [13, с. 36–39]. Ці ідеї були досить близькі до висновків про правовий розвиток, що були отримані в

рамках історичної школи та компаративістики, і тому досить органічно сприймалися правознавцями.

Саме позитивізм середини XIX ст. став одним з основних джерел “юридичної науки”, що торкнувся насамперед сфери загальнотеоретичних досліджень, а також окремих галузевих наук — кримінального права, конституційного права. Сфера її застосування фактично обмежувалась певними моделями пояснення суспільної обумовленості права як феномену, що в своїх змістовних вимірах може бути розкритий традиційним догматичним тлумаченням як сукупності “позитивних елементів”. Під впливом ідей організму (як найбільш розвинутої концепції позитивістської соціології) у 80-90-і рр. XIX ст. починаються спроби визначити співвідношення соціології і правових наук. Очевидно, вперше це питання було розглянуто російським правознавцем С. А. Муромцевим, що спираючись на позитивізм стверджував, що закони правового життя, які досліджує правознавство, є аналогом законів, досліджуваних соціологами, і саме тому юридичні науки у певному відношенні входять (чи мають входити) до складу соціології [14]. Але ці висновки залишились не поміченими сучасниками. Більший вплив мали ідеї західних дослідників. В 1889 р. французький юрист Л. Дюгі в роботі з надзвичайно показовою назвою “Конституційне право і соціологія” робить висновок, що конституційне право це розділ соціології, в рамках якого досліджуються закони формування, розвитку і функціонування держави, що виконує в суспільстві функції, які є аналогічними функціям центральної нервової системи в живому організмі [15, с. 32–36]. За свідченням М. Тімашева, у ці роки з’являється і термін “юридична соціологія”. Уперше його в 1892 р. використав італійський юрист-міжнародник Д. Анцилотті у роботі “Філософія права”, а в 1894 р. Л. Дюгі видав статтю з назвою “Нарис юридичної соціології” [16, с. 21–30].

Висновок. Ці процеси були досить помітним явищем в розвитку правознавства, однак загалом в другій половині XIX ст. орієнтація правознавців на дослідницький підхід була виражена досить слабо, не створюючи значних теоретичних основ принципово нової галузі знань про право чи нового підходу в правопізнанні. Переважали спроби доповнити і розширити домінуючий методологічний підхід за рахунок включення нових аспектів бачення правової реальності.

Література:

1. Hunt A. The Sociological Movement in Law / A. Hunt. — London : Macmillan, 1978. — 340 p.
2. Weber M. Economy and Society: 2 vol. / M. Weber. — Berkley : Univ. Of Col. Press, 1978. — 942 p.
3. Habermas J. The Theory of Communicative Actions / J. Habermas. — Boston : Beacon Press, 1984. — Vol. 1. — 778 p.
4. Black D. J. The Boundaries of Legal Sociology / D. J. Black // The Yale Law Journal. — 1972. — Vol. 81. — P. 1087–1100.

5. Кудрявцев В. Н. Современная социология права / В. Н. Кудрявцев, В. П. Казимирчук — М. : Юрист, 1995. — 304 с.
6. Sumners R. Pragmatic Instrumentalism in Thentieth Century American Legal Thought: A Synthesis and Critique of Our Dominant general Theory about Law and its Use / R. Summners // Cornell Law Revue. — 1981. — Vol. 66. — P. 861–948.
7. Cotterrell R. B. M. The Sociology of Law. An Introduction. 2nd edition / R. B. M. Cotterrell. — London : Butterwords, 1992. — 398 p.
8. Timashev N. An Introduction to the Sociology of Law / N. Timashev. — Westport : Grenwood Press, 1974. — 428 p.
9. Муромцев С. А. Что такое догма права? / С. А. Муромцев // Юридический вестник. — 1884. — № 4 — С. 760–771.
10. Pound R. Introduction / R. Pound // Ehrlich E. Fundamental Principles of the Sociology of Law / ed. R. Pound. — N.Y. : Russel and Russel, 1962. — P. 4–24.
11. Новгородцев П. И. Нравственный идеализм в философии права / П. И. Новгородцев // В кн.: Проблемы идеализма. — М., 1907. — С. 270–280.
12. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А. Д. Тихомиров. — Киев : Знання, 2006. — 334 с.
13. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. — Харьков : Консум, 2000. — 440 с.
14. Муромцев С. А. Что такое догма права? / С. А. Муромцев // Юридический вестник. — 1884. — № 4 — С. 760–771.
15. Луковская Д. И. Социологическое направление во французской теории права / Д. И. Луковская. — Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1972. — 128 с.
16. Timashev N. An Introduction to the Sociology of Law / N. Timashev. — Westport : Grenwood Press, 1974. — 428 p.

References:

1. Hunt A. The Sociological Movement in Law / A. Hunt. — London : Macmillan, 1978. — 340 p.
2. Weber M. Economy and Society: 2 vol. / M. Weber. — Berkley : Univ. Of Col. Press, 1978. — 942 p.
3. Habermas J. The Theory of Communicative Actions / J. Habermas. — Boston : Beacon Press, 1984. — Vol. 1. — 778 p.
4. Black D. J. The Boundaries of Legal Sociology / D. J. Black // The Yale Law Journal. — 1972. — Vol. 81. — P. 1087–1100.
5. Kudryavtsev V. N. Modern sociology of law / V. N. Kudryavtsev, V. P. Kasimirchuk — М. : Lawyer, 1995. — 304 p.
6. Sumners R. Pragmatic Instrumentalism in Thentieth Century American Legal Thought: A Synthesis and Critique of Our Dominant general Theory about Law and its Use / R. Summners // Cornell Law Revue. — 1981. — Vol. 66. — P. 861–948.

7. Cotterrell R. B. M. The Sociology of Law. An Introduction. 2nd edition / R. B. M. Cotterrell. — London : Butterwords, 1992. — 398 p.
8. Timashev N. An Introduction to the Sociology of Law / N. Timashev. — Westport : Greenwood Press, 1974. — 428 p.
9. Muromtsev S. A. What is the dogma of law? / S. A. Muromtsev // The Legal Bulletin. — 1884. — No. 4 — P. 760–771.
10. Pound R. Introduction / R. Pound // Ehrlich E. Fundamental Principles of the Sociology of Law / ed. R. Pound. — N.Y. : Russel and Russel, 1962. — P. 4–24.
11. Novgorodtsev P. I. Moral idealism in the philosophy of law / P. I. Novgorodtsev // In the book : Problems of idealism. — M., 1907. — P. 270–280.
12. Tikhomirov A. D. Legal Comparative Literature: Philosophical, Theoretical and Methodological Problems / A. D. Tikhomirov. — Kyiv : Knowledge, 2006. — 334 p.
13. Skakun O. F. Theory of State and Law / O. F. Skakun. — Kharkiv : Consum, 2000. — 440 p.
14. Muromtsev S. A. What is the dogma of law? / S. A. Muromtsev // The Legal Bulletin. — 1884. — No. 4 — P. 760–771.
15. Lukovskaya D. I. Sociological Direction in the French Theory of Law / D. I. Lukovskaya. — L. : Publishing-house of Leningrad University, 1972. — 128 p.
16. Timashev N. An Introduction to the Sociology of Law / N. Timashev. — Westport : Greenwood Press, 1974. — 428 p.